

УДК 342.7:502/504:351.77

DOI <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2026.1.8>

Шестаков В. О.,

аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права

Сумського національного аграрного університету

ORCID: 0009-0007-1654-8344

СИСТЕМА ТА ІЄРАРХІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬ ЕКОЛОГІЧНУ ФУНКЦІЮ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

THE SYSTEM AND HIERARCHY OF PUBLIC AUTHORITIES IMPLEMENTING THE ENVIRONMENTAL FUNCTION: A THEORETICAL AND LEGAL ANALYSIS

Актуальність теми зумовлена зростанням екологічних викликів, необхідністю адаптації державного управління до умов воєнного стану, а також імплементацією європейських стандартів у сфері охорони довкілля. Метою дослідження є комплексний аналіз інституційної структури органів державної влади у сфері довкілля, їх нормативно-правового забезпечення та інструментів реалізації відповідної функції, а також обґрунтування напрямів удосконалення системи екологічного управління. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи, зокрема системно-структурний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, а також метод кількісного аналізу законодавчих змін. У результаті дослідження встановлено, що система державного управління у сфері довкілля має багаторівневий і міжгалузевий характер, що забезпечує взаємодію стратегічних, виконавчих, контрольних та локальних органів. Виявлено, що нормативно-правове забезпечення цієї сфери характеризується високою динамікою змін, що відображає трансформацію підходів до екологічного регулювання під впливом євроінтеграційних процесів і воєнних викликів. Обґрунтовано, що сучасна модель реалізації екологічної функції держави набуває комплексного характеру, поєднуючи правові, економічні, превентивні та безпекові механізми. Визначено основні проблеми функціонування системи, зокрема дублювання повноважень, фрагментарність управління, недостатня ефективність контролю та обмежена результативність економічних інструментів. Запропоновано напрями їх подолання які передбачають цифровізацію екологічного управління, впровадження ризик-орієнтованого підходу до контролю, інтеграцію ESG-принципів, гармонізацію законодавства з правом Європейського Союзу та розширення участі громадськості. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання для вдосконалення нормативно-правового регулювання, оптимізації діяльності органів державної влади та підвищення ефективності реалізації екологічної політики в умовах сучасних трансформаційних процесів.

Ключові слова: державне управління у сфері довкілля, інституційна система, нормативно-правове регулювання, екологічна безпека, сталий розвиток.

The relevance of the topic is determined the growing environmental challenges, the need to adapt public administration to the conditions of martial law, as well as the implementation of European standards in the field of environmental protection. The purpose of the study is to provide a comprehensive analysis of the institutional structure of public authorities in the environmental sphere, their legal framework, and the instruments for implementing the environmental function, as well as to substantiate directions for improving the environmental governance system. The methodological basis of the research includes general scientific and special legal methods, in particular, the system-structural, formal-legal, and comparative legal methods, as well as the method of quantitative analysis of legislative changes. The results of the study demonstrate that the system of public administration in the environmental sphere is characterized by a multi-level and cross-sectoral nature, ensuring the interaction of strategic, executive, supervisory, and local authorities. It is established that the regulatory framework in this field is highly dynamic, reflecting the transformation of environmental regulation approaches under the influence of European integration processes and wartime challenges. It is substantiated that the modern model of implementing the environmental function of the state is becoming increasingly comprehensive, combining legal, economic, preventive, and security mechanisms. Key problems in the functioning of the system have been identified, including the duplication of powers, fragmentation of governance, insufficient effectiveness of control mechanisms, and limited efficiency of economic instruments. Directions for their improvement are proposed, including the digitalization of environmental governance, the implementation of a risk-based approach to control, the integration of ESG principles, the harmonization of legislation with European Union law, and the expansion of public participation. The practical significance of the results lies in their potential application for improving the legal framework, optimizing the activities of public authorities, and enhancing the effectiveness of environmental policy implementation under contemporary transformational conditions.

Key words: environmental governance, institutional system, legal regulation, environmental security, sustainable development.

Постановка проблеми. Сучасний стан довкілля характеризується зростанням екологічних викликів, що зумовлює необхідність підвищення ефективності державного управління в цій сфері. В умовах воєнного стану екологічні ризики набувають особливої значущості, оскільки пов'язані не лише з господарською діяльністю, а й з наслідками воєнних дій, що впливають на стан природних ресурсів та екологічну безпеку держави [1, с. 385]. Водночас активізація євроінтеграційних процесів потребує гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу та впровадження сучасних підходів до екологічного управління [2, с. 32]. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу інституційної структури, нормативно-правових засад та інструментів реалізації екологічної функції держави з метою визначення напрямів її удосконалення в умовах сучасних трансформаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теоретико-методологічних засад екологічного права та екологічної безпеки зробили провідні українські науковці, праці яких стали основою формування сучасної еколого-правової доктрини. Зокрема, В. Андрейцев обґрунтував фундаментальні засади права екологічної безпеки, визначив межі правового регулювання екологічних правовідносин та акцентував на необхідності кодифікації екологічного законодавства України [3; 4]. Сучасні підходи до формування еколого-правової політики, її взаємозв'язку з еколого-правовою доктриною та процесами європейської інтеграції досліджено в працях А. Гетьмана та Г. Анісімової. Автори довели необхідність модернізації екологічного законодавства та активізації правотворчих процесів відповідно до сучасних екологічних викликів [5]. Важливе значення для розвитку екологічного права мають праці Ю. Шемшученка, Н. Малишевої та В. Костицького, у яких досліджуються проблеми екологічної безпеки, формування екологічної держави, реалізації екологічних прав людини та протидії екоциду. Науковцями обґрунтовано необхідність посилення міжнародно-правового співробітництва у сфері охорони довкілля, удосконалення правового механізму забезпечення екологічної безпеки в умовах воєнного стану та гармонізації екологічного законодавства України з європейськими стандартами [6–9]. Особливу увагу в сучасних наукових дослідженнях приділено гарантіям реалізації екологічних прав громадян. Так, Ю. Красновою та О. Бузунко досліджено механізми судового захисту екологічних прав, роль державного й громадського контролю, а також значення екологічних інформаційних систем у забезпеченні екологічної безпеки держави [10].

На рівні природних екосистем, за словами Ю. Скляра та колеґ, ефективне управління потребує системного моніторингу екологічних параметрів [11]. Важливість державного регулювання

процесів відновлення біорізноманіття в умовах кліматичних змін підтверджує колектив науковців під керівництвом В. Скляр [12]. У науковому дискурсі окрему увагу приділяють економіко-правовим інструментам екологічного управління. Так, П. Перерва та співавтори доводять, що інтеграція екологічного обліку та оподаткування формує ефективний механізм досягнення цілей сталого розвитку [13]. Водночас К. Сич та Є. Романов обґрунтовують, що сучасна державна екологічна політика України характеризується необхідністю посилення механізмів контролю, моніторингу та управління, а також переходу до принципів екологічного врядування й гармонізації з європейськими стандартами в умовах зростання антропогенного навантаження [14].

Таким чином, наукові підходи свідчать про багатовимірний характер екологічної функції держави, яка охоплює конституційний, інституційний, економічний та технологічний рівні. Водночас питання узгодженості діяльності органів державної влади, ефективності нормативно-правового забезпечення та дієвості інструментів екологічного регулювання залишаються недостатньо дослідженими, що зумовлює необхідність їх подальшого комплексного аналізу.

Метою статті є комплексний аналіз системи та ієрархії органів державної влади, що забезпечують реалізацію екологічної функції держави, а також обґрунтування напрямів її вдосконалення в умовах сучасних трансформаційних процесів.

Відповідно до мети сформульовано такі завдання:

- 1) проаналізувати концептуальні основи екологічної функції держави, її взаємозв'язок з економічними, соціальними та правоохоронними функціями;
- 2) дослідити структуру та компетенції органів державної влади у сфері реалізації екологічної функції, механізми їх взаємодії та ефективність управлінських і контрольних процедур;
- 3) систематизувати нормативно-правові та економіко-правові інструменти реалізації екологічної функції держави, оцінити динаміку їх трансформації та вплив на екологічну політику.

Виклад основного матеріалу. Екологічна функція держави є одним з основних напрямів її діяльності, що полягає в забезпеченні охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та підтриманні екологічної безпеки. Її сутність відображає обов'язок держави здійснювати комплексний правовий і організаційний вплив на суспільні відносини у сфері взаємодії людини й природи. У системі функцій держави екологічна функція має міжгалузевий характер і тісно пов'язана з економічною, соціальною та правоохоронною функціями [1, с. 385]. Вона є не ізольованим напрямом, а інтегрованою частиною державної політики, що забезпечує баланс між господарською діяльністю та екологічними обмеженнями. Водночас її реалізація безпосередньо пов'язана з концепцією

сталого розвитку, що передбачає поєднання екологічних, економічних і соціальних інтересів та орієнтацію на довгострокову екологічну рівновагу. З огляду на комплексний характер екологічної

функції держави, її ефективна реалізація можлива лише через діяльність системи органів державної влади, наділених відповідними повноваженнями у цій сфері (табл. 1).

Таблиця 1

Система органів державної влади, що реалізують екологічну функцію держави

Орган державної влади	Основні повноваження у сфері реалізації екологічної функції
<i>Стратегічний (нормотворчий та гарантійний)</i>	
Верховна Рада України	Законодавче регулювання відносин у сфері охорони навколишнього природного середовища, затвердження загальнодержавних екологічних програм
Президент України	Визначення стратегічних пріоритетів державної екологічної політики, забезпечення національної безпеки в екологічній сфері
<i>Урядовий (загальнодержавне управління)</i>	
Кабінет Міністрів України	Забезпечення реалізації державної екологічної політики, координація діяльності центральних органів виконавчої влади, затвердження нормативно-правових актів і державних програм
<i>Галузевий (спеціальна компетенція)</i>	
Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України	Формування та реалізація державної політики у сфері охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів
Державна екологічна інспекція України	Здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог екологічного законодавства
Державне агентство водних ресурсів України	Реалізація державної політики у сфері управління, використання та відтворення водних ресурсів
Державне агентство лісових ресурсів України	Реалізація державної політики у сфері лісового господарства та охорони лісів
Державна служба геології та надр України	Державне регулювання та контроль у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр
<i>Суміжний (міжгалузєва компетенція)</i>	
Міністерство аграрної політики та продовольства України	Забезпечення раціонального використання земель сільськогосподарського призначення, впровадження екологічних стандартів в агросекторі
Міністерство енергетики України	Реалізація державної політики у сфері енергетики з урахуванням екологічних вимог та стандартів
Державна служба України з надзвичайних ситуацій	Реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, мінімізація екологічних наслідків
<i>Контрольний (правоохоронний та юрисдикційний)</i>	
Офіс Генерального прокурора	Нагляд за додержанням законів у сфері охорони довкілля, представництво інтересів держави у суді
Національна поліція України	Виявлення, припинення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері довкілля
Судова система України	Розгляд і врегулювання спорів у сфері охорони навколишнього природного середовища, застосування заходів юридичної відповідальності
<i>Локальний (децентралізований рівень)</i>	
Органи місцевого самоврядування	Реалізація державної екологічної політики на місцевому рівні, прийняття локальних екологічних програм та контроль за їх виконанням

Джерело: побудовано автором

Представлена система органів державної влади у сфері реалізації екологічної функції держави має чітко виражену ієрархічну структуру, в межах якої простежується послідовний розподіл повноважень між рівнями управління – від нормотворчого до виконавчого та контрольного. На вищому, стратегічному рівні Верховна Рада України здійснює законодавче регулювання екологічних відносин, тоді як Президент України визначає загальні пріоритети державної політики та інтегрує екологічний складник у сферу національної безпеки.

Наступний рівень представлений Кабінетом Міністрів України, який забезпечує реалізацію законодавчих положень через прийняття підзаконних актів та організацію діяльності центральних органів виконавчої влади. Основну роль у реалізації екологічної функції держави відіграє Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, яке виступає центральним органом формування політики. Воно визначає регуляторні підходи та спрямовує діяльність спеціалізованих органів, зокрема Державної екологічної інспекції

України (контроль), Державного агентства водних ресурсів України (водна політика), Державного агентства лісових ресурсів України (лісове господарство) та Державної служби геології та надр України (надрокористування). Взаємодія між рівнями проявляється в тому, що нормативні рішення, прийняті на законодавчому та урядовому рівнях, імплементуються галузевими органами через конкретні управлінські та контрольні механізми. Наприклад, встановлені Кабінетом Міністрів України екологічні вимоги реалізуються через дозвольні та наглядові процедури Державної екологічної інспекції України, а також через галузеву політику відповідних агентств. Водночас екологічна функція держави забезпечується не лише спеціалізованими, а й суміжними органами. Так, Міністерство енергетики України інтегрує екологічні вимоги у сферу енергетики, Міністерство аграрної політики та продовольства України – у сферу землекористування, а Державна служба України з надзвичайних ситуацій забезпечує реагування на екологічні наслідки надзвичайних подій. Контрольний рівень, представлений

правоохоронними органами та судами, забезпечує притягнення до відповідальності за порушення екологічного законодавства. Завершальним елементом ієрархії є локальний рівень, де органи місцевого самоврядування здійснюють практичну реалізацію державної екологічної політики, адаптуючи її до потреб конкретних територій.

Таким чином, ієрархічна побудова системи органів державної влади у сфері екології забезпечує послідовний рух від формування політики до її реалізації та контролю, однак водночас створює ризики дублювання повноважень і недостатньої координації між окремими рівнями. При цьому ефективність функціонування цієї системи безпосередньо залежить від належного нормативно-правового забезпечення, яке визначає межі компетенції органів державної влади, механізми їх взаємодії та інструменти реалізації екологічної функції держави.

Аналіз нормативно-правового забезпечення екологічної функції держави (табл. 2) свідчить про його багаторівневу та системно структуровану побудову, в межах якої кожен рівень виконує специфічну роль у регулюванні екологічних відносин.

Таблиця 2

Нормативно-правове забезпечення екологічної функції держави

Рівень регулювання	Нормативно-правовий акт	Сфера правового регулювання
Конституційний	Конституція України	Закріплення екологічних прав людини та обов'язків держави щодо забезпечення екологічної безпеки
Базове законодавство	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»	Встановлення правових, економічних та організаційних засад охорони довкілля
	Закон України «Про охорону атмосферного повітря»	Правове регулювання охорони атмосферного повітря та обмеження його забруднення
	Закон України «Про природно-заповідний фонд України»	Правове забезпечення охорони та використання природно-заповідного фонду
	Закон України «Про тваринний світ»	Регулювання відносин у сфері охорони, використання та відтворення тваринного світу
Оцінка впливу на довкілля	Закон України «Про оцінку впливу на довкілля»	Правове регулювання процедури оцінки впливу планованої діяльності на довкілля
	Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку»	Правове забезпечення оцінки екологічних наслідків стратегічних документів
Ресурсне регулювання	Водний кодекс України	Правове регулювання використання, охорони та відтворення водних ресурсів
	Лісовий кодекс України	Правове регулювання використання, охорони та відтворення лісових ресурсів
	Кодекс України про надра	Правове регулювання користування надрами та їх охорони
Сучасне галузеве законодавство	Закон України «Про управління відходами»	Правове регулювання системи управління відходами відповідно до принципів циркулярної економіки
Економіко-правові інструменти	Податковий кодекс України	Встановлення механізмів екологічного оподаткування та рентних платежів за використання природних ресурсів
Стратегічний рівень	Стратегія державної екологічної політики України до 2030 року	Визначення довгострокових пріоритетів державної політики у сфері охорони довкілля

Джерело: побудовано автором за [15–27]

Як бачимо, конституційний рівень формує фундаментальні засади екологічної політики, закріплюючи екологічні права людини та обов'язки держави щодо забезпечення екологічної безпеки. Базове екологічне законодавство визначає загальні правові рамки охорони довкілля та регулює основні природоохоронні відносини, натомість спеціальні акти, зокрема у сфері оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки, забезпечують превентивний характер екологічного регулювання, спрямований на запобігання негативним наслідкам ще на стадії планування діяльності. Ресурсне законодавство (водне, лісове, надрове) деталізує правовий режим використання окремих природних ресурсів, формуючи галузеву основу екологічної функції держави. Водночас сучасні законодавчі акти, зокрема Закон України «Про управління відходами» [25], відображають нові підходи до екологічної політики, пов'язані з імплементацією принципів циркулярної економіки та гармонізацією з правом Європейського Союзу.

Окреме місце належить економіко-правовим інструментам, насамперед положенням Податкового кодексу України [26], які формують фінансові механізми впливу на поведінку суб'єктів господарювання та стимулюють зменшення негативного впливу на довкілля. Стратегічний рівень, представлений

відповідними програмними документами, визнає довгострокові орієнтири державної екологічної політики. Загалом, така структура нормативно-правового забезпечення свідчить про еволюцію екологічної функції держави від переважно охоронної до комплексної, що поєднує регуляторні, превентивні, економічні й стратегічні механізми. Особливу роль у цій трансформації відіграють інструменти оцінки впливу на довкілля та стратегічної екологічної оцінки, які забезпечують інтеграцію екологічних вимог у процес прийняття управлінських рішень, а також нове законодавство у сфері управління відходами, що відображає перехід до сучасних моделей екологічного регулювання.

Водночас динаміка оновлення законодавства свідчить про те, що екологічна функція держави не є статичною, а перебуває в стані постійної трансформації під впливом внутрішніх і зовнішніх викликів. Зокрема, посилення змін у законодавстві в період після 2014 року та особливо після 2022 року відображає адаптацію держави до умов воєнного стану, необхідності забезпечення екологічної безпеки та відновлення територій. Проведений кількісний аналіз засвідчив, що нормативно-правове забезпечення реалізації екологічної функції держави має виражено динамічний та нерівномірний характер (табл. 3).

Таблиця 3

Динаміка законодавчих змін основних нормативно-правових актів як індикатор трансформації екологічної функції держави

Нормативно-правовий акт, рік прийняття	Кількість змін				Аналітичний висновок
	Загальна	до 2014 р.	у 2014–2021 рр.	у 2022–2026 рр.	
1	2	3	4	5	6
Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», 1991	66	40	17	9	Базовий акт характеризується високою інтенсивністю оновлення, що свідчить про постійну трансформацію загальних засад реалізації екологічної функції держави
Закон України «Про охорону атмосферного повітря», 1992	17	6	5	6	Динаміка змін є відносно рівномірною, а у 2022–2026 рр. простежується посилення адаптації до нових екологічних і безпекових умов
Закон України «Про природно-заповідний фонд України», 1992	27	6	15	6	Найбільш активне оновлення припало на 2014–2021 рр., що вказує на посилення уваги держави до збереження природно-заповідних територій
Кодекс України про надра, 1994	48	30	12	6	Найінтенсивніше оновлення припало на ранній етап становлення ресурсного законодавства, однак і після 2014 р. зберігається висока значущість екологічно-безпекового компонента надрокористування
Лісовий кодекс України, 1994 / редакція 2006	41	18	17	6	Законодавча динаміка є стабільно високою, що свідчить про тривалу трансформацію підходів до лісокористування, охорони та відтворення лісів
Водний кодекс України, 1995	48	25	16	7	Висока кількість змін підтверджує багаторівневу модернізацію водного законодавства та значення водних ресурсів у системі екологічної функції держави

1	2	3	4	5	6
Закон України «Про тваринний світ», 2001	21	6	12	3	Основний етап нормативної трансформації відбувся після 2014 р., коли було активізовано регулювання охорони й використання тваринного світу
Податковий кодекс України (екологічне оподаткування та рентні платежі), 2010	234	49	113	72	Найбільш динамічний акт у вибірці; значна кількість змін підтверджує, що економіко-правові інструменти є одним із головних каналів трансформації екологічної функції держави
Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», 2017	13	0	5	8	Більшість змін припадає на воєнний і післявоєнний період, що свідчить про адаптацію процедур ОВД до кризових умов та реформування дозвільної системи
Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку», 2018	5	0	0	5	Усі зміни зосереджені у 2022–2026 рр., що відображає активний розвиток стратегічного екологічного планування в сучасних умовах
Закон України «Про управління відходами», 2022	6	0	0	6	Новий акт демонструє швидке нормативне насичення, що відображає інтенсивну імплементацію сучасних підходів до циркулярної економіки та права ЄС

Джерело: побудовано за [16–26]

Отже, найбільшу кількість змін зафіксовано в Податковому кодексі України [26], Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [16], Водному кодексі України та Кодексі України про надра [24], що свідчить про постійну адаптацію економіко-правових і ресурсних механізмів екологічного регулювання до змін суспільних потреб. Аналіз розподілу змін у часовому вимірі дозволяє виокремити кілька етапів трансформації екологічної функції держави. Перший етап (до 2014 року) характеризується формуванням базових засад екологічного законодавства та інституційним закріпленням природоохоронної функції. Другий етап (2014–2021 роки) пов'язаний з активною євроінтеграцією, що зумовила суттєве оновлення законодавства, зокрема у сфері природно-заповідного фонду, лісового та водного господарства. Третій етап (з 2022 року) характеризується інтенсивною адаптацією нормативної бази до умов воєнного стану, що проявляється в зростанні кількості змін до актів нового покоління, передусім законів у сфері оцінки впливу на довкілля, стратегічної екологічної

оцінки та управління відходами. Така динаміка свідчить про поступову трансформацію екологічної функції держави – від переважно охоронної до комплексної, що поєднує регуляторні, економічні, превентивні та безпекові складники. Зокрема, посилення ролі економічних інструментів, розвиток процедур оцінки впливу на довкілля та впровадження сучасних моделей управління відходами відображають зміну підходів держави до екологічного регулювання. При цьому концентрація законодавчих змін у період воєнного стану свідчить про реактивний характер державної політики, спрямований на забезпечення функціонування економіки, мінімізацію екологічних ризиків та адаптацію механізмів регулювання до кризових умов. Це підтверджує, що екологічна функція держави реалізується як динамічна система, здатна реагувати на сучасні виклики та трансформуватися відповідно до них.

Трансформація нормативно-правової бази екологічної функції держави зумовлює необхідність систематизації та класифікації відповідних механізмів її реалізації (табл. 4).

Таблиця 4

Інструменти реалізації екологічної функції держави

Конкретні механізми	Нормативно-правове забезпечення	Результат правового впливу
1	2	3
<i>Правові інструменти</i>		
Нормативно-правове регулювання (закони, кодекси, підзаконні акти)	Конституція України, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» та інші екологічні акти	Встановлення правового режиму природокористування та охорони довкілля
<i>Адміністративно-правові інструменти</i>		
Дозвільна система, ліцензування, встановлення нормативів і лімітів	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», спеціальні природоресурсні акти	Обмеження та регламентація господарської діяльності з метою запобігання шкоді довкіллю

1	2	3
Контрольно-наглядові інструменти		
Державний екологічний нагляд (контроль), перевірки, моніторинг	Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», законодавство про державний контроль	Забезпечення дотримання вимог екологічного законодавства та притягнення до відповідальності
Економіко-правові інструменти		
Екологічне оподаткування, рентні платежі, економічне стимулювання	Податковий кодекс України, бюджетне законодавство	Формування економічної зацікавленості суб'єктів господарювання в зниженні негативного впливу на довкілля
Оціночно-превентивні інструменти		
Оцінка впливу на довкілля (ОВД), стратегічна екологічна оцінка (СЕО)	Закон України «Про оцінку впливу на довкілля», Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку»	Запобігання негативним екологічним наслідкам на етапі планування діяльності
Стратегічно-програмні інструменти		
Державні стратегії, програми та плани	Стратегія державної екологічної політики України до 2030 року, інші програмні документи	Визначення довгострокових пріоритетів та напрямів екологічної політики
Міжнародно-правові інструменти		
Імплементация міжнародних договорів, участь у глобальних ініціативах	Паризька угода, Орхуська конвенція, інші міжнародні акти	Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та забезпечення сталого розвитку
Антикризові інструменти (воєнного стану)		
Тимчасове обмеження контролю, спрощення дозвільних процедур, адаптація регулювання	Постанова КМУ №303, №314	Забезпечення функціонування економіки в умовах війни при одночасному зниженні екологічного контролю

Джерело: побудовано автором за [16–27; 28; 29]

Аналіз інструментів реалізації екологічної функції держави свідчить про їх комплексний та багаторівневий характер, що охоплює правові, адміністративні, економічні, контрольні та стратегічні механізми впливу. Така різноманітність інструментів забезпечує можливість всебічного регулювання екологічних відносин – від встановлення нормативних вимог до стимулювання екологічно відповідної поведінки суб'єктів господарювання. Водночас ефективність реалізації зазначених інструментів значно залежить від узгодженості діяльності органів державної влади, чіткості розмежування їх повноважень та належного рівня інституційної спроможності. Наявність значної кількості регуляторних механізмів не завжди забезпечує їх ефективне застосування, що зумовлює виникнення системних дисфункцій у сфері екологічного управління. Зокрема, у практиці реалізації екологічної функції держави спостерігається дублювання повноважень між окремими органами державної влади, що ускладнює координацію їх діяльності та знижує ефективність управлінських рішень. Відсутність належного рівня міжвідомчої взаємодії призводить до фрагментарності державної політики

у сфері довкілля. Окремою проблемою є недостатня ефективність контрольно-наглядових інструментів, що пов'язано як з обмеженням перевірок у період воєнного стану, так і з відсутністю сучасних підходів до організації державного екологічного контролю. Водночас економіко-правові інструменти, зокрема екологічне оподаткування, не завжди виконують стимульовальну функцію, залишаючись переважно фіскальним механізмом. Крім того, попри активні євроінтеграційні процеси, зберігається розрив між національною практикою реалізації екологічної політики та підходами Європейського Союзу, що проявляється в неповній імплементации сучасних управлінських інструментів та стандартів.

Отже, наявність розгалуженої системи інструментів реалізації екологічної функції держави не гарантує її ефективності, що зумовлює необхідність їх подальшого вдосконалення з урахуванням сучасних викликів та тенденцій розвитку екологічної політики.

У зв'язку з цим доцільним є визначення основних проблем функціонування системи реалізації екологічної функції держави та обґрунтування напрямів її удосконалення (табл. 5).

Проблеми та напрями вдосконалення системи реалізації екологічної функції держави

Проблема системи	Прояв проблеми	Запропонований інструмент	Очікуваний ефект
Дублювання повноважень	Перетин компетенцій між органами державної влади	Нормативне розмежування повноважень шляхом удосконалення функціональних регламентів та підзаконних актів	Підвищення інституційної узгодженості та зниження адміністративних конфліктів
Фрагментарність управління	Відсутність єдиної системи координації та обміну інформацією	Запровадження інтегрованої цифрової платформи екологічного управління	Підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії та прозорості управління
Недостатня ефективність контролю	Низька результативність контрольно-наглядових заходів	Упровадження ризик-орієнтованого підходу до державного екологічного нагляду (контролю)	Підвищення результативності державного контролю та рівня дотримання законодавства
Низька економічна мотивація суб'єктів господарювання	Формальний характер екологічного оподаткування	Удосконалення системи екологічного оподаткування з урахуванням ESG-принципів	Формування економічної зацікавленості в зменшенні негативного впливу на довкілля
Недостатній рівень інтеграції з правом ЄС	Неповна імплементація acquis ЄС у сфері довкілля	Гармонізація національного законодавства з нормами права Європейського Союзу	Підвищення рівня відповідності європейським екологічним стандартам
Обмежена участь громадськості	Низький рівень залучення населення до прийняття екологічно значущих рішень	Розширення механізмів участі громадськості (електронна демократія, публічні консультації)	Підвищення рівня екологічної свідомості та громадського контролю
Послаблення контролю в умовах воєнного стану	Обмеження перевірок, зниження нагляду	Упровадження дистанційного екологічного моніторингу та ризик-орієнтованого контролю	Відновлення ефективності контролю в умовах обмежених ресурсів
Дерегуляція господарської діяльності	Спрощення екологічних процедур	Запровадження післявоєнного «зеленого відновлення» та ESG-орієнтованої політики	Збалансування економічних і екологічних інтересів

Джерело: побудовано автором

Запропоновані напрями удосконалення спрямовані на подолання виявлених дисфункцій через підвищення інституційної узгодженості та впровадження сучасних підходів до державного управління. Важливого значення набувають нормативне розмежування повноважень, розвиток цифрових механізмів екологічного управління, впровадження ризик-орієнтованого підходу до державного екологічного контролю, удосконалення економічних інструментів з урахуванням ESG-принципів, а також розширення участі громадськості у процесах прийняття екологічно значущих рішень.

Висновки. Отже, екологічна функція держави є комплексним інструментом забезпечення охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів, органічно інтегрованим у систему загальнодержавних функцій та поєднаним з економічними, соціальними й правоохоронними механізмами.

Аналіз системи органів державної влади засвідчує чітку ієрархію та диференціацію повноважень, що забезпечує послідовний перехід від формування екологічної політики на стратегічному рівні до її практичної реалізації та контролю на локальному

рівні, водночас виявляючи потенційні ризики дублювання повноважень та недостатньої координації між окремими ланками управління.

Нормативно-правове забезпечення екологічної функції держави характеризується багаторівневістю та динамічністю. Етапність трансформації законодавства дає змогу простежити поступовий перехід від охоронного підходу до комплексної системи регулювання, що охоплює превентивні, економічні та стратегічні механізми, інтегруючи принципи сталого розвитку та стандарти ЄС.

Ефективність реалізації екологічної функції держави визначається застосуванням правових, адміністративно-правових, контрольно-наглядових і економіко-правових інструментів, які впливають на поведінку суб'єктів господарювання, забезпечують дотримання екологічних стандартів та дозволяють адаптувати державну політику до кризових і воєнних умов.

Динаміка законодавчих змін у період 2014–2026 рр. свідчить про адаптивний характер екологічної функції держави та її здатність трансформуватися у відповідь на соціально-економічні, безпекові та міжнародні виклики, підкреслюючи

необхідність системного моніторингу та постійного вдосконалення нормативної бази.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі цифровізації

екологічного управління, впровадження ESG-підходів та адаптації системи реалізації екологічної функції держави до умов післявоєнного відновлення та євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Слугоцька В. М. Екологічна функція держави в системі правового регулювання земельних і природоресурсних відносин: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. Т. 2. № 92. С. 384–390. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.2.52>
2. Бондар Н. А., Однороб В. С. Екологічна держава та право людини на безпечне довкілля: теоретико-правовий аналіз і виклики для України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 2. № 5. С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.2.4>
3. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки : навч. та наук.-практ. посіб. Київ : Знання-Прес, 2002. 332 с.
4. Андрейцев В. І. Екологічне право України: межі правового регулювання. *Екологічне право України: система та межі правового регулювання*: матеріали Всеукр. наук.-практ. круглого столу, (25 верес. 2015 р., м. Дніпропетровськ.). Дніпропетровськ : НГУ, 2015. URL: <https://ir.nmu.org.ua/server/api/core/bitstreams/90bef64d-ec7a-4a1b-bd58-da4e08f7c2df/content> (дата звернення: 18.03.2026).
5. Гетьман А. П., Анісімова Г. В. Еколого-правова політика: сучасні підходи до формування. *Теорія і практика правознавства*. 2021. Вип. 1 (19). С. 39–63. DOI: <https://doi.org/10.21564/2225-6555.2021.19.235508>
6. Шемшученко Ю. С. Організаційно-правові проблеми екологічної безпеки України в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 9–12. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2023.01>
7. Шемшученко Ю. С., Костицький В. В. Про соціальну обумовленість сучасних проблем теорії та методології екологічного права. *Екологічне право*. 2017. Вип. 1–2. URL: <https://www.ecolaw.idpnan.kyiv.ua/archive/2017/1-2/12.pdf> (дата звернення: 18.03.2026).
8. Костицький В. В. Протидія екоциду як складова міжнародно-правового екологічного імперативу та ухвалення Екологічної Конституції Землі. *Екологічне право*. 2022. Вип. 1–2. С. 34–39. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-7189.2022.1-2-4.6>
9. Малишева Н. Р., Шемшученко Ю. С. Правове забезпечення екологічної безпеки України в контексті нових екзистенціальних викликів. *Конституція України та триада європейських цінностей: погляд у світлі євроінтеграції* : збірник матеріалів і тез міжнародної конференції (м. Київ, 28 червня 2023 р.). Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 125–133. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/zbirnyk_konferenciyi_ksu_28_chervnya_2023_r.pdf#page=127 (дата звернення: 18.03.2026).
10. Краснова Ю. А., Бузунко О. А. Гарантії реалізації права громадян України на судовий захист екологічних прав. *Приватне та публічне право*. 2021. № 1. С. 28–32. DOI: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.1.5>
11. Skliar Iu., Skliar V., Klymenko A., Sherstiuk M., Zubtsova I. Growth signs of Nymphaea candida in various ecological and cenotic conditions of Desna basin (Ukraine). *AgroLife Scientific Journal*. 2020. Vol. 9. № 1. URL: <https://agrolifejournal.usamv.ro/index.php/agrolife/article/view/594> (дата звернення: 18.03.2026).
12. Skliar V., Smoliar N., Kozak M., Liubynskyi O., Skliar Yu. Ecological and cenotic features of natural regeneration of forests in the Left-Bank Polissya of Ukraine. *Ukrainian Journal of Forest and Wood Science*. 2024. Vol. 15. № 2. P. 118–134. DOI: <https://doi.org/10.31548/forest/2.2024.118>
13. Перерва П., Лега О., Безкровний О. Синергія екологічного обліку та оподаткування в контексті досягнення цілей сталого розвитку. *Економічний простір*. 2025. № 197. С. 107–115. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.197.107-115>
14. Сич К., Романов Є. Формування та реалізація державної екологічної політики в умовах євроінтеграції. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-40>
15. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 18.03.2026).
16. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 18.03.2026).
17. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 № 2707-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12> (дата звернення: 18.03.2026).
18. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12> (дата звернення: 18.03.2026).
19. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 № 2894-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14> (дата звернення: 18.03.2026).
20. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23.05.2017 № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19> (дата звернення: 18.03.2026).
21. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19> (дата звернення: 18.03.2026).
22. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр> (дата звернення: 18.03.2026).
23. Лісовий кодекс України: Закон України від 21.01.1994 № 3852-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12> (дата звернення: 18.03.2026).
24. Кодекс України про надра: Закон України від 27.07.1994 № 132/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр> (дата звернення: 18.03.2026).
25. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 № 2320-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20> (дата звернення: 18.03.2026).

26. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 18.03.2026).

27. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19> (дата звернення: 18.03.2026).

28. Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-п#Text> (дата звернення: 18.03.2026).

29. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text> (дата звернення: 18.03.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 18.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

